

bing = Bobiče, Furnitz = Brnica, Veldes = Bled, itd.); slovenski »v« pa z »v« in »w« (npr. Watschig = Vočiče, Waisach = Više, Wangenitz = Vogelnica, Weisbriach = Višprijе, Werdа = Brdo, Witsch = Viča itd.). Če si ogledamo taka in podobna imena, hitro vidimo, da se je sloven. *b* spreminjal v nemški *f* in *w*, *v* pa predvsem v *w* oz. glas je v nem. ostal enak. Toda slovenski naglašeni *o* se je spremenil v nemščini navadno *v* *ö* (preglas!) (ali tudi v *e* pri nedosledni izgovorjavi ali pisavi): Wölltatratten, narečno Wöllau = Voljava, Förderlach = Podravlje, Förlach = Borovlje, Pöllan(d) = Poljana, Pörtschach = Poreče, Dellach, Döllach = Dole, Kötschach = Hoče itd. Namesto slovenskega »e« pa zelo redko najdemo »ö« (npr. Pöckau = Peče, vendar v nem. kor. dialektu tudi Peckach). Pa še nekaj — Nemci (v dialektu) izgovarjajo: Völggendorf ne: Völkendorf (kakor: Ragga = Raka, Guggenberg = Kuk, Rangersdorf = Rankova vas, Presseggен = Preseka, Riegerbach = Reka, Wiggisch = Vikoš, Goggau = Kokova itd.). V osnovi obeh imen je torej ime Boliko (= Boleslav) in pravilno bi kraja morali imenovati Bolikova ves in Bolikovec, ali vsaj Blekova ves in Blekovec (kakor imamo Blekovo vas pri Logatcu itd. — pri obravnavanju imen nekega naroda je pač vedno treba upoštevati celotno sedanje in prejšnje ozemlje tega naroda!). Toda danes sta že ustaljeni imeni Velka ves in Velkovec in jih najbrž ne bo več mogoče spreminjati. Etimološko pa so nestrokovnjaki seveda obe imeni napačno izpeljali.

Pa naj bo dovolj. Z vsem navedenim sem hotel javnosti povedati, da je prav, če jezikoslovje oz. etimologijo prepustimo jezikoslovcu, saj je ta edini pravi strokovnjak za to. Kaj bi rekli npr., če bi jezikoslovci kakorkoli posegli na področje, za katero je strokovnjak inženir? Po drugi strani pa: kaj bi se zgodilo, če bi inženir skušal z delavci opraviti kako važno delo (npr. zgraditi novo železniško progo) brez temeljitih poprejšnjih priprav, merjenj itd.? Ali če bi sodnik nekoga obsodil za umor, ne da bi poprej zbral vse možne dokaze in stvar pretehtal z vseh strani? Kako bi bilo, če bi zdravnik bolniku predpisal zdravila, ne da bi ga pregledal in ugotovil bolezen?

Ali ni prav tako nespametno, če nestrokovnjak brez temeljitega študija in raziskavanja skuša samo na podlagi podobnosti trditi, da ta ali ona beseda izvira iz druge tuje besede (imena), ne da bi za to imel le najmanjši dokaz? Etimologija je namreč tudi znanost, in to ne prav lahka!

Dušan Čop

MARIJA JALEN: SPOZNAVAJMO SLOVENSKI JEZIK (IV, V)

V letu 1962 je izšla nova jezikovna vadnica *Spoznajajmo slovenski jezik* za četrty razred osnovne šole, tej je sledila 1963 še jezikovna vadnica za peti razred. Obe je napisala Marija Jalen (prvo s sodelovanjem Staneta Miheliča). Med našimi šolskimi učbeniki predstavljata knjigi prijetno novost zaradi svojevrstne obdelave snovi iz slovenskega jezika in prav tako po zunanji opremi, za katero sta poskrbeli slikarki Lidija Osterc in Marička Koren. Prosvetni delavci so sprejeli novi deli zelo toplo in zato menim, da zaslužita še podrobnejšo obdelavo.

Zunanji zgradbi jezikovnih vadic za 4. in 5. razred sta si močno podobni, ker je avtorica pri obeh uporabila iste metode. Pri bogatenju besednega zaklada in pri obravnavanju drugih nalog, ki jih predpisuje učni načrt, izhajajo vedno iz teksta. Za obravnavo snovi je izbrala dobre sestavke iz naših najboljših mladinskih književnih del, revij in listov ter iz ljudske književnosti. Razvrščeni so tako, da lahko v njih obravnavamo snov iz pravopisa, pravorečja in slovnice. Razgovorom sledijo raznovrstne in zanimive vaje v bogatenju jezikovnega zaklada. Snov je povezana z vsemi predmeti. Sestavki so izbrani tako, da zbujaajo v učencih zanimanje in jih obenem emocionalno privlačujejo. Avtorica je pazila, da niso vaje enolične in mehanične. Pri realizaciji učnega načrta jo vodijo izkušnje, doslednost in temeljitost. Pri iskanju novih izrazov je otrok prisiljen k razmišljanju. Vzporedno z bogatenjem besednega zaklada navaja otroka k opazovanju in ob tem že razvija načrt za individualno delo.

Jezikovni vadcici imata po dvajset poglavij. V vadnici za 4. razred je razdeljeno vsako poglavje na tri enote.

V prvem delu je težišče na opazovanju in bogatenju besednega zaklada.

Drugi del je namenjen obravnavi poglavja iz slovnice, osnova za delo pa je spet nov berilni sestavek. Tak način obdelave snovi se mi zdi zelo dober, zahteva pa tu tudi učni načrt, ki pravi: »Jezikovne pojave moramo opazovati in ugotavljati le v zaokroženem smiselnem besedilu, ne samo v stavkih ali besedah. Res sicer posamezni glasovi

sestavljajo besede in njih oblike, toda besede in njih oblike dobe svoj pomen šele v stavku in sestavku. Berilni sestavki so vsebinske celote, ponekod pa se nadaljujejo, vendar se v posameznih enotah sistematično povezujejo. Za poglobljanje in utrjevanje snovi imamo na razpolago številne vaje, ki so povezane z otrokovim življenjem in predstavljajo bogato zakladnico najrazličnejših primerov. So konkretne in žive, sledijo si sistematično ob stavčnih členih, besednih vrsta, ob stavku.

V tretjem delu lahko obravnavamo poglavje iz pravopisa in pravorečja. Pravopisnih posebnosti ne razlagamo podrobneje, marveč vadimo na primerih toliko časa, da si učenci snov zapomnijo. Na nižji stopnji so naše zahteve še skromne, postopoma pa postanejo zahtevnejše. V zvezi z branjem in pisanjem morajo učenci dojeti ločila najprej slušno. Le na tak način bodo lahko dobro uporabljali ločila pri pismenem izražanju. Zares pravilno pa jih bodo uporabljali šele takrat (zlasti vejico), ko bodo spoznali zgradbo stavka. Za rabo vejice ima nova vadnica (IV) zelo posrečene primere. Učenec lahko na neprisiljen način izve, kdaj rabimo vejico, in mimogrede se lahko prepriča, kakšna zmešnjava nastane, če jo uporablja napačno ali če je ne uporablja. Posebno lepe so vaje št. 1, 2 in 3 na str. 108.

Zelo skrbno je obdelano pravorečje. Knjiga nam nudi možnost, da se učenci naučijo razlikovati kvaliteto in kvantiteto vokalov, spoznavajo besedni in smiselni stavčni poudarek, se poskušajo v samostojnem govorjenju, pravilno vežejo predloge v govornih celotah, odpravljajo površnost in narečne oblike pri govoru in še mnogo drugega.

Učni načrt je avtorica vdolčno realizirala. Zнала je izpolniti njegove pomanjkljivosti in mu na svoj način vdahniti življenje. Od ločil manjkajo še dvopičje, vprašaj in klicaj. Dodala pa je pri glagolu nedoločnik in pri pridevniku stopnjevanje. Manjka tudi vezava s predlogi *na, ob, po* v govornih celotah.

Kljub vsem dobrim lastnostim, ki jih ima jezikovna vadnica, se mi je pri pregledovanju dela vsililo nekaj pomislekov. Prvi berilni sestavek ima naslov *Jecljavček* (avtor J. Ribičič) kot prvi del poglavja *Predstavim se*. Sestavek ni najbolj posrečeno izbran, ker bi lahko kje dosegel ravno nasprotni učinek, kot si želimo. Nerodno je tudi, če imamo v razredu kakšnega otroka z govorno napako. Nehote se bo čutil prizadetega in bo morda pri sošolcih po nepotrebnem zbujal pozornost ali celo posmeh.

Lastna imena so v jezikovni vadnici razvrščena takole: osebna, krajevna in stvarna. *Stvarna imena* so premalo pojasnjena. Mislim, da ni dovolj, če povemo o njih samo to, da so to imena, s katerimi ločujemo stvari med seboj. Ni vsakomur popolnoma jasno, kaj beseda *stvar* pomeni. Tudi SP 1962 zanjo nima razlage. Pri besedi *reč* pa pravi, da je stvar, zadeva. Slišimo jo precej pogosto, vendar lahko hitro ugotovimo, da jo veliko ljudi rabi takrat, kadar govorijo o čem nedoločnem. Namesto naziva »stvarna imena« bi morali uporabljati v jezikovni vadnici za osnovno šolo izraz, ki bi bil otrokom bolj jasen.

Nepopolne so definicije (sklepna pravila) o stavku, povedku in osebku.

»Stavek. Misel navadno izrazimo z besedami v stavku. Stavek mora biti jasen, zato postavimo besede v pravi vrstni red in v pravilno obliko«. Iz definicije o stavku ne zvemo, kaj je pravzaprav stavek, njegovo bistvo. Otrok si tudi ne bo znal dobro predstavljati, kakšen bi naj le-ta bil, če mu povemo samo to, da mora biti jasen. V tem primeru je beseda »jasen« preveč prazna. Brez podrobnejše učiteljeve razlage otrok ne bo našel zadovoljivega odgovora na vprašanje, kaj je stavek.

V sklepnih besedah o povedku lahko na začetku beremo: »Besedo, ki nam pove tisto, kar je v stavku najvažnejše, imenujemo povedek« (str. 13). Ostalih besed ne bom navajal, ker so pravilne. Ali nam pove povedek v resnici vedno tisto, kar je v stavku najvažnejše? Oglejmo si na primer stavek: Pod sosedovo hruško je spal črn maček.) Stavčni poudarek je lahko na besedah *je spal*. (Pod posedovo hruško *je spal* črn maček.) Sprašujemo se, kaj je bilo z mačkom. Poudariti hočemo *je spal*. V tem primeru je povedek zares najvažnejša beseda v stavku. Stavčni poudarek pa je lahko tudi na prvem delu. Pod sosedovo hruško je spal črn maček. V tem stavku je najvažnejša beseda *sosedovo*. Zanima nas predvsem to, o čigavi hruški govorimo. Stavčni poudarek je lahko še na besedi *maček* ali pa kje drugje. Iz primera lahko vidimo, da je odvisno od stavčnega poudarka, katera beseda je v stavku pomensko najvažnejša. Z gotovostjo lahko trdimo, da pomensko povedek ni vedno najvažnejša beseda v stavku. Nekaj drugega pa je, če trdimo, da je povedek *glavni stavčni člen* in da brez njega ni stavka. Tega pa nam definicija o povedku ne pove, zato je pomanjkljiva.

Osebek: »Povedek nam pove, kaj se v stavku pripoveduje, osebek pa, kdo ali kaj je tisto, o čemer se pripoveduje« (str. 21). Ne moremo soglašati s tem, da bi bil osebek vedno tisto, o čemer se pripoveduje. To je lahko tudi predmet. Npr.: Učenci se pogo-

varjajo o nalogi. Na vprašanje, o čem se v tem stavku pripoveduje, lahko odgovorimo: o *nalogi*. Govorimo torej o predmetu in ne o osebk. Osebek nam pove, kdo je tisti (oziroma kaj je tisti), ki nekaj dela ali se z njim nekaj dogaja.

V jezikovni vadnici bi moralo biti bolj pojasnjeno vprašanje, kaj so stavčni členi in kaj besedne vrste. Učenci se sicer mehanično naučijo, kateri so stavčni členi in katere so besedne vrste, vendar jim ni povsem jasno, kakšna je razlika med njimi. Izvedeti pa bi morali, da stačni členi sestavljajo stavek, besedne vrste pa združujejo besede, ki imajo v jeziku podobne pomenske naloge, prenesene v stavek pa razen predloga, veznika in medmeta tudi podobne gramatične naloge. To pomanjkljivost ima tudi učni načrt za slovenski jezik.

Nekoliko nerodni sta vaji 21 in 22 na 107. strani, pretežka za 4. razred je vaja 6 na str. 112. (»o pisateljevem primeru opiši: — svetlobo na obrazu otroka v zibki, — svetlobo zahajajočega sonca na vrtu!«) Otrok ne bo našel izrazov, da bi to storil. Tudi učenje slovenskih imen mesecev pomeni danes le še nepotrebno obremenjevanje spomina.

V primerjavi s *Slovensko jezikovno vadnico* za 4. razred osnovne šole iz leta 1955 je v novi vadnici snov mnogo bolj smotrno razvrščena, mnogo bolj življenjska, zasnovana je na vertikalni in horizontalni povezanosti z vsemi predmeti, veliko bolj upošteva učenčeve izkušnje in se mu skuša kar najbolj približati ter prisluhniti njegovim najglobljim željam in hotenjem. Iz celega dela veje neprisiljenost in dober posluš za jezik.

...

Izostren jezikovni čut se kaže tudi v jezikovni vadnici za 5. razred osnovne šole. Posebno vrednost imajo spet vaje in smotrna razvrstitev snovi. Z jezikovnimi vajami avtorica neprestano navaja otroka na pravilno rabo jezika, sistematično mu dviga v zavest osnovne slovnične pojme in ob tem razvija njegovo mišljenje ter splošno kulturo.

Sestavljalca začenja snov ob praktičnih primerih s pregledom glasov in črk ter njih razvrstitvijo. Ob glasovnih in pravorečnih vajah razvija pravilno ustno izražanje, branje ter osnove tehnike govora. Skrbno pazi na oblikovanje stila in na pismeno izražanje. Otroka opozarja na vlogo posameznih besed v stavku, navaja ga na oblikovanje, bogatenje in dopolnjevanje svojih misli. Od prostega stavka prehaja na zloženi stavek in nato na besedne vrste. Snov postopno gradi v trden jezikovni sistem, vzporedno s tem jo horizontalno povezuje z drugimi predmeti. Zlasti veliko skrbi posveča ločilom.

V razmišljanju ob delu se nam porajajo vedno nova vprašanja in odkrivajo problemi, o katerih smo doslej premalo razpravljali. V prvi vrsti nas zanima, na kakšen način bomo uskladili jezikovno vadnico z učenčevo razvojno stopnjo.

Iz celotne jezikovne vadnice za 5. razred lahko spoznamo, da je bil glavni vir pri sestavljanju dela slovnica za srednje šole. Iz nje so povzete številne razlage jezikovnih pojavov, mnogi primeri (nekateri so le delno spremenjeni), mnoga sklepna pravila (o stavku, stavčnih členih, besednih vrsta itd.) in tudi razvrstitev glavnega gradiva.

Ob tem se nehoti spomnimo na splošno slabost vseh sesestavljalcev slovnice zadnjih desetletij. Nove slovnice so v bistvu le ponatisi starejših izdaj, globljih sprememb in dopolnil imajo zelo malo. Tako še zmeraj delamo po starih ustaljenih kalupih. Ne zavedamo pa se, da je jezik živa priča življenja, našega mišljenja in dobe, v kateri živimo. S tem ko se spreminja naše življenje, bi se morale spreminjati metode, s katerimi pomagamo mlademu rodu pri spoznavanju jezikovnih zakonitosti. Tudi na jezikovnem področju je potrebna vsebinska in oblikovna reforma. Pri pripravljanju jezikovnih vadnic za osnovno šolo pa bi še posebej morali paziti, da se v največji meri otresemo vseh kalupov, bodisi vsebinskih ali oblikovnih. Menim, da še nismo storili dovolj, če smo pri posameznih poglavjih poiskali za razlago samo nove primere, notranja vsebina, sklepna pravila in struktura pa so isti kot v slovnici za srednjo šolo.

Avtorica se je skušala pogumno izogniti številnim pomanjkljivostim; ponekod ji je to uspelo bolj, drugod pa manj. Kritično želim opozoriti le na nekatere nepopolnosti.

Pri razdelitvi glasov na samoglasnike in soglasnike bi morali razložiti, zakaj jih delimo tako, in povedati, zakaj so samoglasniki nosilci zlogov.

Sklepna pravila ne smejo vsebovati nobenih nejasnih besed. Za »*soglasniški sklop*« bi pri deljenju besed lahko brez škode uporabili izraz »*soglasniška skupina*«. Če govorimo o *zbornem govoru* (str. 17), moramo osnovnošolskemu otroku pojasniti, da ne pomeni to govorjenja v zboru, ampak mislimo pri tem na enotno knjižno izreko.

Tudi tu ne moremo pritrditi avtorici, ko pravi na 32. strani, da osebek *kaže, o kom (ali čem) se kaj pove*.

Pri pridevniškem prilastku manjka razlaga o tem, kdaj in zakaj govorimo o *pridevni rabi*.

Pri sklanjatvah samostalnikov bi bilo dovolj, če bi povedali: slovenščina ima štiri sklanjatve (in ne štiri glavne sklanjatve).

Ko govorimo o vejici pri prilastku (str. 52), moramo učencem pojasniti, kaj mislimo z besedo »odnosnica«.

Pri stopnjevanju pridevnika mehak (mečji — najmečji) bi morala avtorica nujno napisati novejšo obliko (*mehkejši — najmehkejši*), čeprav *Slovenska slovnica* 1964 čisto neutemeljeno trdi, da te vrste oblike slovenščini niso ljube. Nikakor ne moremo soglašati s tem, da bomo na ljubo nekaterim starim besedam zanemarjali novejše, ki so med ljudmi bolj žive.

Obravnavanje predpreteklega časa bi v jezikovni vadnici lahko brez škode izpustili. Njegova raba je le redkokje še živa, ima pa predvsem stilno vrednost. Namesto njega rabimo pretekli čas. Otrok se ga bo moral učiti kot nekaj popolnoma tujega. Tako primeri v berilnih sestavkih zanikajo avtoričino trditev o predpreteklem času (»Predpretekli čas izraža dejanje, ki se je v preteklosti zgodilo pred drugim.«). Oglejmo si samo nekaj primerov, kjer bi po omenienem pravilu moral biti predpretekli čas, pa je namesto njega pretekli čas:

»Nemara je bil zamorec tako dober ali pa je znorel, zakaj hipoma se je ustavil ob dečku, se gromko zasmeljal, odtrgal z močno desnico največji ananas in mu ga stisnil v naročje.« (B. Magajna: Ananas, str. 13.)

»Nemška učiteljica je poklicala Jernejčka in ga vprašala. (Po T. Seliškarju: V nemški šoli, str. 40.)

»V njej je opisal počitnice, ki jih je zadnjikrat preživel doma.« (M. Kovačič: Gusti in njegovi tovariši, str. 129.)

»Komaj se je zdanilo, že je začel škrjanec peti.« (Str. 135.)

Vseh navedenih pomanjkljivosti bi se sestavljalka lahko izognila, če se ne bi v nekaterih primerih tako dosledno držala slovnice za srednje šole.

V našem razmišljanju ob jezikovnih vadnicah ne moremo mimo natančnejšega proučevanja učnega načrta za slovenski jezik v osnovni šoli. Hitro se nam odkrijejo tudi njegove slabe strani. V njem je pomanjkljiva predvsem razvrstitev snovi. Potrebne bi bile še podrobnejše razčlenitve in drugačna razvrstitev gradiva. Učni načrt sicer govori o vertikalni in horizontalni povezanosti snovi, nima pa nobenih posebnih pojasnil o tem, kako naj bi bila povezanost izpeljana. Moral bi sistematično povezovati pravo- rečje, pravopis, oblikoslovje, sintakso in ob tem navajati na slog.

Bolj bi moral kazati razvoj snovi iz razreda v razred. Menim, da ni prav, če se s stopnjevanjem pridevnikov seznanijo učenci šele v šestem razredu. Tudi osnovne posebnosti sklanjatev pri samostalniku (npr. mati, hči, gospa, sluga, breskev, breskev; sklanjo sam. uho, jetra, pljuča, usta, vrata, pleča, rebra, tla itd.) bi morali že v petem razredu vsaj v glavnem obdelati ali nanje učence pri vajah opozoriti. Podobnih pomanjkljivosti bi lahko našli še več. Čeprav so navodila v učnem načrtu v zvezi s poukom slovenskega jezika v osnovni šoli na nekaterih mestih zelo dobra, ne morejo dopolniti preveč splošnega okvira, prevelike razbitosti gradiva in suhoparnega naštevanja golih dejstev. Najmanj konkreten pa je učni načrt za osmi razred. Te pomanjkljivosti imajo lahko hude posledice. Na eni strani lahko vidimo, da učitelji dosledno upoštevajo vse tisto (in samo tisto), kar predpisuje učni načrt, na drugi strani pa se nekateri preveč oddaljujejo od njega. Učni načrt bi moral zavarovati učitelja pred obema skrajnostima.

Avtorica jezikovnih vadnic za 4. in 5. razred osnovne šole je šla z gotovostjo in brez škode v veliko primerih mimo učnega načrta. Prav v tej samostojnosti se v največji meri kaže njen posluš za razvojno stopnjo učencev in smisel za jezik.

Janez Mušič

POVOJNA LEKSIKOGRFSKA DELA NA POLJSKEM

Po drugi svetovni vojni je bila po razdobju hitlerjevske okupacije, po razdobju ponižanj ter uničevanja materialnih in kulturnih dobrin vključena v splošna obnovitvena prizadevanja tudi poljska znanost. Na univerzah in inštitutih je bilo na novo organizirano znanstveno življenje in delo, ki si je zadalo dva cilja: prvič, nadoknaditi vojne izgube, in drugič, ustvariti ustrezno bazo za razvoj znanosti in kulture.

Na leksikografskem področju so planirali vrsto dragocenih del. Zdaj, po dvajsetih letih, je večina načrtov že realiziranih ali pa pred zaključkom. V članku obnavnam